

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 37.091.12:177

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293167>

Георгій Філіпчук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>

УКРАЇНОЗНАВЧІ АКТУАЛІТЕТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті обґрунтовано, визначено та розкрито українознавчі актуалітети педагогічної культури вчителя в контексті сучасних політичних, соціальних і культурологічних проблем становлення національної системи освіти в Україні. Акцентовано увагу на тому, що нинішня місія освіти – зміцнювати й розвивавати національну ідею. Доведено, що культ культури, передовсім національної, необхідно сприймати як методологію сучасної освіти. З'ясовано, що, формуючи педагогічну культуру вчителя, викладача, необхідно зважати на два ключових аспекти – професійний і культурний. Наголошується, що справжня педагогічна культура формується двовимірно – конкордично і логічно, чуттєво й раціонально, є своєрідним синтезом душі і розсуду (інтелекту). Констатовано, що українознавство слід вважати тим ваговитим складником у змісті освіти, що робить її добротною, інтелектуальною, гуманною, національною, зміцнюючи суспільні процеси державо-націєтворчості.

Ключові слова: *українознавство; україноцентризм; педагогічна культура; вчитель; національна система освіти.*

Постановка проблеми. Війна – антипод, антитеза і найстрашніший «винахід» людства, що уособлює класичне зло, вже тисячоліттями «супроводжує» життя, а точніше – відбираючи в людини право на цю найвищу цінність. Унікальні досягнення (від технологічних революцій, освоєння космосу і до штучного інтелекту) перемелюються війнами, ще страшніше – слугують їм, не вирішуючи нагальних проблем голоду, хвороб, безграмотності, бідності. Адже щорічно лише в умовах «холодного» протистояння світ витрачає понад 15 трлн доларів на виробництво зброя людсьоббивства. Стає очевидним, що в ХХІ столітті наступив момент істини, коли варваризація зухвало марширує поруч із

цивілізацією, часто випереджуючи її. За період від початку російського вторгнення за офіційними даними знищено, зруйновано 3428 закладів освіти, 365 – повністю, третина українських дітей навчається лише дистанційно. Крім того, постраждали 1700 об'єктів української культурної спадщини, з яких 110 мають статус національного значення, зруйновано 343 спортивні об'єкти. За півтора року загинуло понад 360 відомих українських спортсменів і тренерів. Найстрашніше – вбито 508 дітей і поранено 1139. Незбагненні й безповоротні втрати. Така реальність, коли діє не «сила аргументу», а лише «аргумент сили». Ця руйнівна глобальна тенденція нині сповна торкнула крилом смерті Україну. Війна доконечно оголила чутливий суспільний нерв, сприймаючи світ, довкілля і все людське крізь призму цієї не тільки національної, але й вселенської катастрофи.

Такі явища не є новизною. Сто років тому (1933), коли до влади в Німеччині прийшли нацисти, відомий австрійський філософ і педагог Ф. Гаєк (Нобелівський лавреат) сформував основну ідею XX і XXI століть – захист Свободи. В розпалі війни (1944) він пише знакову працю «Шлях до рабства» (2022). Головна думка – нацизм і комунізм наділені спільним знаменником, що ввібрав у себе нищення свободи, людиноненависництво, тоталітаризм. Саме протистояння цьому антигуманному феномену зрощує дилеми: мир і війна; добро і зло; свобода і рабство; любов і ненависть; прогрес і руїна; щастя і горе...

Лише на перший погляд вищеозначене не має стосунку до сфери освіти, педагогічної культури, виховних систем. Однак зауважимо, що перш ніж виплодяться такі політики, як нищівники свободи й глашатаї рабства, народжуються авторитарні й деспотичні суспільно-політичні режими та держави, то вони кимось і чимось зрощуються. Ці умовиводи спрямовані на затребуваність головної парадигми – «олюднення Людини». Особливо відчутною вона стає в період сучасної цивілізаційної пори, геологічної епохи антропоцену, коли в основі життя і смерті, буття і небуття здорової природи й суспільної матерії є людина, саме від неї залежить доля світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У далекому XVII столітті англійський педагог і філософ Дж. Локк зазначав у праці «Думки про виховання», що людина народжується на чистій

дошці й 9/10 її творять такою, якою вона є, два чинники – виховник (педагог) і середовище (Сбруєва, Рисіна, & Мозговий, 2006). Задовго до нього голландський мислитель епохи Відродження Е. Роттердамський стверджував, що людьми не народжуються, а виховуються (Год, 2009). Український учений-педагог П. Юркевич (2021) розширив поле для зрощення людини, заявивши про особливу значущість для творення людини чотирьох факторів: сім'ї, школи, держави, церкви.

Українознавчі підвалини вітчизняної освіти обґрунтували В. Антонович, Б. Грінченко, Г. Ващенко, Д. Донцов, І. Зязюн, В. Кремень, І. Огієнко, О. Попович, О. Пчілка, С. Русова, С. Сірополко, В. Сухомлинський та ін. Теоретико-методологічна та методичні основи формування педагогічної культури майбутніх учителів розробили В. Буряк, В. Гриньова, І. Пальшкова, Ю. Плиска та ін. (вичерпний аналіз стану дослідження проблеми в науковій літературі див. у дисертації Ю. Плиски (2018))

Мета статті – аргументувати, обґрунтувати та розкрити українознавчі актуалітети педагогічної культури сучасного вчителя в контексті політичних, соціокультурних та ідеологічних викликів сьогодення.

Методи дослідження: *історико-педагогічний аналіз* – з метою вивчення українознавчих актуалітетів педагогічної культури в контексті становлення національної системи освіти в Україні; *прогностичний метод* – задля визначення перспектив утвердження українознавчих засад педагогічної культури вчителя у сфері педагогічної освіти з урахуванням сучасних соціокультурних, політичних, ідеологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Московська агресія проти України змушує нас, українців, сприймати трагіку реальності в іншому вимірі. Проблема нищення ЖИТТЯ криється не в деформованій моделі взаємин «людина – природа», а насамперед у домінуванні антигуманної моделі «людина – людина». На це дав у свій час неметафоричну відповідь відомий український діяч В. Липинський (2017), наголошуючи в праці «Брати-хлібороби», що розложився Вавилон і загинув старий Рим тому, що їхня матеріальна культура значно відстала від моральної (с. 17). Здолати зло планетарного масштабу можна тільки співдруж-

ністю, спільними зусиллями («Viribus unitis») світової спільноти. Світоглядно, мілітарно, духовно, культурно, інформаційно, економічно і педагогічно.

Культура, мова, церква, освіта, інформаційний простір, господарське життя, світоглядні орієнтири, мистецтво і література, наука і політика мусять очиститися від московщини, продукуючи й розвиваючи діяльнісний синтез із європейськістю й загальнолюдськістю. Насамперед слід уберегти й зростити національну душу, власну духовність. Інакше українську Націю очікуватиме той жах особистісної трагедії, який описаний у «Синіх етюдах» М. Хвильовим («Шляхетне гніздо»), змальовуючи стражденну українську людину, «ощасливлену» московськими більшовиками, коли «свій не свій ліс (земля), щасливий-нещасливий Василь. Щасливий, що не вбили, нещасливий, що живий».

Нинішня місія освіти, нової української школи – унеможливити таку трагіку сприйняття українцями світу, таку геноцидну реальність буття. Для цього необхідно сформувати відповідну педагогічну культуру, яка мусить бути присутня скрізь – в освітньому, культурно-мистецькому, науковому, інформаційному середовищах. Культ культури, передовсім національної, необхідно сприймати як методологію сучасної освіти. Слугуючи не тільки історичній правді, інтелектуалізації та гуманізації Особистості, він ставатиме запобіжником, пересторогою, захистом від експансій у майбутньому, будучи помічним для Перемоги, зміцнюючи Дух Народу – нашої незборимої сили. Бо як зазначав французький просвітник Г. Лебон (2020), народ на своєму історичному шляху може втрачати землю, території, ресурси, конституцію, незалежність і навіть державність, однак здатен і все повертати. Правда, за однієї умови, що він не втратить свою Душу. Тому й нинішня загарбницька війна проти України ведеться не за території, а за знищення української Ідентичності, національної Пам'яті, Культури, української Мови, особистої Гідності.

Українській Ідентичності, Державності, Народу. Бути! – стверджуємо ми, українці. І заради цієї великої ідеї національного Буття слід творити таку педагогічну культуру, яка б служила оберегом у вихованні Нації.

У сучасній літературі понад 500 тлумачень поняття «культура», яка в системі наукових знань відноситься до фундаментальних цінностей. В Україні одним із першопрохідців

«педагогічної культури» був В. Сухомлинський у ті часи, коли ще домінувала «сталінська педагогіка». Але саме тоді великий Учитель уперше вводить це поняття в обіг освітньої політики, її теорії і практики. Пригадую далекий 1977 рік. Тоді вийшов у світ п'ятитомник Василя Сухомлинського, який мені подарував головний освітянин Буковини Володимир Чубенко. І водночас у світ вийшла щемливо-зворушлива «Дума про вчителя» незабутнього Івана Драча, присвячена Сухомлинському, цьому високому народному Навчителю:

*«Плакає педагог майбутність долі –
Яких за десять, за п'ятнадцять літ
Несе в собі всі долі ясночолі...
Це вчителі, найкращі наші люди,
Плакають нас для всіх крутих доріг.
Болять майбутнім, школо, твої груди –
Нехай святиться твій простий поріг!»*

Цей натхненний просвітник освітян В. Сухомлинський (1976-1977) у педагогічній культурі виокремлював найвищу якість того, хто покликаний творити Особистість. У статті «Суспільство і вчитель» він каже: «Справжнім педагогом може вважатися тільки той, хто в кожному своєму вихованцеві бачить людину... Раніше ніж думати про знання, треба збудити в учня людську гідність» (Т. 5, с. 119). Оце тонке відчуття людської натури, знання її психології, високий такт і повага до вихованця як суб'єкта процесу взаємодії – риси, які формували Майстра. Безперечно, він розумів під «педагогічною культурою» техніку і технологію взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою. Хоча метода, навіть найдосконаліша, ніколи не стане заміником сутності освіти, її змісту та філософії. Тому визначальним у культурі педагога для нього був критерій опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології, які педагог розкрив у роботі «Розмова з молодим директором школи» (Т. 4, с. 393-626).

Звичайно, що знайдуться сьогодні й ті, хто заявить про цього непересічного й талановитого мужа, що його праці «пересипані» комунізмом та радянщиною. Так, але знаймо, у які часи житте-

творив В. Сухомлинський. Адже і до нього чимало наших національних будителів змушені були, на жаль, навіть свої думки, ідеї, ідеали виписувати колоніально-окупаційною мовою, коли діяли жорстокі щодо українськості заборони та укази, ворожі українству політичні ідеологеми. Однак не завдяки, а всупереч творилася і передова українська педагогічна думка, яка ставала вагомим складником загальнолюдськості, гуманізму, справедливості й історичної правди. Тому шукаймо сутність, зерна правди і мудрої мислі в наших велетів. А вони – наяву. Бо якби було інакше, то в багатьох країнах не виходили б і понині мільйонними накладами твори великого українського Педагога В. Сухомлинського. Сповідуючи головний принцип педагогічної дії – «Роби, як «Я», а не «Роби, як я сказав», він опирався на світоглядні орієнтири великих українців. Він був суголосний із Шевченковим твердженням, що вчителем народу має бути «Апостол Правди і Науки», Совість Нації. Як і близьким йому був Г. Сковорода з його «спалахуванням Душі», яке здатне робити людину щасливою. У статті «Моя педагогічна віра» В. Сухомлинський (1976-1977) озвучить дуже значимий особистісний посил: «Альфаю і омегою моєї педагогічної віри є глибока віра в те, що людина є така, яке в неї уявлення про щастя» (Т. 5, с. 394). І дуже часто святість цього розуміння залежить саме від того, хто виховує, від учителя, який є «творцем людської душі, плугатарем і сіячем» (Т. 5, с. 394).

Мало словесно обстоювати аксіоматичну затребуваність, що «Людині потрібна людяність» – необхідна дія, достойний навчитель, власна національна система виховання української Нації. Оскільки гідного Українця, а не погонича до ідеалу нових «єгипетських казанів», зможе зростити тільки особистий приклад Учителя, наділеного високою педагогічною культурою. Виконувати це надважливе завдання здатна щоденна, сумлінна, чесна і творча праця Вчителя, підтверджуючи слова Я. А. Коменського (1940), що справа вчителя є однією з величезних справ в історії. У праці Івана Огієнка (2019) «Українська культура» та його проповіді «Творимо українську культуру всіма силами нації» наголошено, що саме національно-свідома інтелігенція становить родючий ґрунт для національного зросту цілого народу. Але щоби «давати» іншим і виховувати інших, то треба самому бути на це здатним. Про таку спроможність і компетентність чимало

було сказано ще на початку відновлення нашої незалежності й державності, зокрема в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), у якій одним із головних напрямів реформування освіти визначено підготовку нової генерації вчителів з високим рівнем загальної і педагогічної культури.

Формуючи особистість учителя, викладача, його педагогічну культуру, необхідно зважати на два ключових аспекти – професійний і культурний. А це означає, що вищий навчальний заклад (і не тільки) має забезпечувати не лише «знаннєві» компетентності, але й творити культурного педагога. Показовим є історичний факт, коли відомий державний і політичний діяч В. Черчилль, виступаючи 1948 р. в Лондонському університеті, нагадав про усталену істину, що «перший обов'язок університету – навчити мудрості, а не професії, сформувати характер, а не просто дати формальні знання» (Філіпчук, 2016). Вони (школи та університети) мають стати, за Я. А. Коменським (1940), «майстернями людей».

Глобальний запит і водночас виклик – «від людини освіченої до людини культурної». У цьому високотехнологічному й водночас страхітливому та zdegradovanomu світі це гуманістичне гасло виходить на передній план. Педагогічна культура не повинна обмежуватися «раціо», досконалим методом, інформаційно-знаннєвим матеріалом, її також творить Душа, Серце, вершинна Емоція. Цей унікально багатющий психо-педагогічний і культурний арсенал мусить безперервно включатися в людино-творчий процес, який не стільки новаційний, скільки традиційний, майже вічний.

Варто визнати, що культурно-мистецька концепція опанування цінностей природно ввійшла в контур освітньої політики та педагогічної культури країн ЄС та інших спільнот, що вважають освіту складовою системи національної безпеки. Так, у Норвегії у змісті освіти реалізується концепт «культурного ранця», коли з 6 до 19 років вивчаються такі дисципліни, як: національна культура, музика, театр, література, образотворче мистецтво, хореографія, кінематограф. А це означає, що критеріальність педагогічної культури вчителя значно розширюється, коли опановуються в школах та університетах вартості культури та мистецтва. Тому в Гарвардському чи Єльському університетах престижно отримати музичну, художню освіту, в Польщі в

кожному головному місті воєводства функціонують Академії мистецтв, а на негуманітарних факультетах обов'язковими є художні предмети; у німецьких школах – музика в профільних математичних і природничих класах (Філіпчук, 2014). Очевидно, що мистецтво і культура в країнах розвинутої демократії розглядаються як головний засіб творення почуття, культури смаків, високої емоції, естетизації й етизації особистості.

Ніби й нічого нового, адже про значимість культури для людини В. Сухомлинський (1976-1977) написав чимало праць, стверджуючи, що «емоційна і естетична товстошкірість – джерело багатьох моральних вад, і це джерело часто бере свій початок у невмілому, примітивному викладанні гуманітарних предметів» («Думки про шкільне виховання») (Т. 5, с. 390). Однак культурні цінності є надзвичайно затребуваними не тільки для духовного, а й для економічного, соціального розвитку, конкурентоспроможності нації. Культура стає надважливим чинником формування людського капіталу.

Отже, для педагогічної освіти парадигмою стає модель «культу культури». Цей вектор освітотворчості окреслений на глобальному рівні рішеннями світових самітів та резолюціями ООН. Принципи, що закладені в освітніх стандартах багатьох держав щодо культурних компетентностей, як і змістове кредо Дорожньої карти мистецької освіти (ЮНЕСКО, 2006), що «культура стає найважливішим компонентом всебічної освіти для всіх», трансформуються в загальносуспільні вартості й норми.

Загальні висновки.

1. Сутнісною є та позиція, що «педагогічна культура», «педагогічна майстерність», «педагог» не сприймаються поза цінностями. Хоча немає сумнівів, що досконалі методики й методи навчання є вкрай важливими, але майстерне оперування методиками впливає на сам характер навчально-виховного процесу. А. Дістервег у праці «Керівництво для освіти...» писав: «Метод – не одяг, одягаючи який, людина залишається такою ж. Він, насправді, перевтілює особистість самого вчителя і водночас природу своїх учнів» (Сбруєва, Рисіна, & Мозговий, 2006). Отож, метод також формує педагогічну культуру. Проте важливим складником у ній є не тільки «Як?» (педагогічна майстерність) навчати, яким методикам віддавати перевагу, але й «Що?», які вартості, ціннісні посили ретранслюються молоді.

2. Інший критерій педагогічної культури (за А. Дістервегом) полягає в тому, що «неможливо дати іншому те, чого не маєш сам...» («Про шкільну дисципліну»). А видатний український педагог А. Макаренко (1952) в «Педагогіці індивідуальної дії» писав: «Краще зовсім не мати вихователя, ніж мати невихованих вихователів. Краще мати 4-х вмілих, ніж 40 бездарних» (с. 161). Талановитий автор унікальних педагогічних технологій уважав людяність, знання, уміння, майстерність архіважливими професійними якостями, стверджуючи, що зрощувати людину, розвивати її творче «Я» можна тоді, коли пізнаєш її натуру, інтереси, психологію бажань. Тому, зазначав він, висока «педагогічна культура» потребує знань психології, соціології, культурології, фізіології, історії, роблячи суспільний запит: «Чому в технічних вузах вивчається опір матеріалів, а в педагогічних не вивчається опір особистості, коли її починають виховувати».

3. Педагог мусить вірити в ті цінності, знання, які сам обстоює, будучи правдивим у словах і ділах. Найпосутніше, що треба брати з макаренківської педагогічної культури, то це якість непогамовної спраги до знань. У спогадах його брата міститься цікава характеристика особистісної культури А. Макаренка, який завжди був з книгою. Прочитав буквально все, починаючи з Гомера, Гамсуна, римської історії, історії французької революції, Костомарова, Грушевського, Ніцше і Шопенгауера, Ібсена і Стріндберга, Уайльда, Лондона, Франса, Меттерлінка, Гауптмана, Ростана... Отримав кредит і купив 22-томну Енциклопедію, любив театр, музику, оперу. З 15 років відвідував концерти симфонічної музики, понад усе цінував Книгу. Пригадується його лист розпачу до своєї дружини, коли обійшовши всі бібліотеки та книжкові магазини, заявив: «Бальзака ніде немає. Що це за така республіка?» (Макаренко, В.).

4. Культурний учитель «має бути здатним розвивати в собі кращі якості тієї нації, до якої належить». Це означає бути українцем за духом і поведінковими нормами, бути гідним громадянином своєї держави і рідного народу.

5. Опираючись на ключові принципи класичної європейської і національної педагогіки, важливо будувати навчально-виховний процес на основі освітнього україноцентризму, підкріплюючи цю світоглядну тезу словами президента США, озвученими в травні 2022 р. у Варшаві: «Україна надихнула Світ. Ми живемо в епоху

україноцентризму». Тому так важливо нині практично реалізувати ті провідні європейські ідеї, завдяки яким творилися успішні й великі нації. Адже істину пророчив у свій час той же А. Дістервег, коли в праці «Вчитель» стверджував, що думка про єдність і силу, любов до Батьківщини і патріотизм перетворяться в пустопорожню й безплідну ілюзію, якщо нація не буде ознайомлена з німецькою Історією, Мовою, Літературою, Культурою... (Сбруєва, Рисіна, Мозговий, 2006). Тому не можна допустити, щоб майбутній педагог ґрунтовно не знав народної поезії, літератури, великих творінь діячів нашої національної культури. Справді, ось це і є відповіддю на дещо архаїчне й за давнє питання, а «звідки беруться високорозвинуті нації». Очевидно, з духовного простору рідномов'я, ріднокультурності, особистої і національної гідності. А ще – виключно важливими для народу, особливо молоді, є високі приклади з життя славетних Українців. Їх завжди було достатньо. Вони нуртували безустану і скрізь, на всіх теренах українських соборних земель і за їх межами. Творці, борці, будителі, які жили Україною, мають бути серед нас і для нас.

Політичний і духовний ідеал Української Державности остаточно утвердиться лише тоді, коли Український Народ сформує себе як освічений, свідомий, націєкультурний організм, пізнавши правдиво свою історичну місію. Саме тому незабутній І. Дзюба (2001) в роботі «Національна культура як чинник майбуття України» пише: «...Хочу наголосити свою давню й незмінну тезу про те, що майбуття України вирішуватиметься у сфері культури» (с. 12). Справді, національна культура в нинішні трагедійні й героїчні часи є нашою найпотужнішою зброєю. Ворог – мозковит нечуваними досі звірствами намагається не тільки фізично, але й культурно, світоглядно вигубити українство та «затемнити українську суспільну думку, відвернувши її від національного ідеалу». Мусимо вберегти цей безцінний Оберіг, адже майбутнє України з її Національною Культурою, з якої черпає силу український мілітарний ренесанс і твориться Дух Українського Воїна.

Важливо, що ці дні є знаковими щодо намірів зміцнювати нашу національну Ідентичність, оскільки, нарешті, узаконено повернення історії України як обов'язкового предмету, обов'язкового складника мультитесту разом з українською мовою та

математикою. Тривалий період блокувалася цілком матеріальна ідея «українознавства», підмінюючи його то «краєзнавством», то «народознавством», аби лише не звучала Україна. Перманентна війна не переставала вестись ворожими силами ні на мить.

Ось чому педагогічна культура українського Вчителя, Професора повинна, *по-перше*, опиратися на українознавчі вартості. Українознавство, як система знань і цінностей про Український народ, Україну, її національну історію, культуру, мову і літературу, науку, мистецтво, традицію, природу, життєтворчість і духовність, має стати філософією і методологією сучасної вітчизняної освіти.

Друге, українознавча концепція формується на основі досягнень і спадщини всього українства – впродовж усього періоду історичного буття народу. Бо уявімо лише на мить, що ми через свою «необачність» раптом забули, не забажали пізнавати унікальний творчий та інтелектуальний доробок товариства «Просвіта» чи академічного Наукового Товариства імені Т. Шевченка (НТШ), яким цьогогоріч виповнюється відповідно 155 і 150 років. У їх нішах творили видатні українці, залишивши для нас глибокі інтелектуальні й духовні скарби загальнолюдського гатунку.

Третє, українознавство слід вважати тим ваговитим складником у змісті освіти, що робить її добrotною, інтелектуальною, гуманною, національною, зміцнюючи суспільні процеси державо-націєтворчості. Оскільки освітній україноцентризм унеможливить прояви рудиментів «культурно-освітнього імперіалізму» московщини, що завжди намагалась привести в небуття національно-історичне життя українства, насаджуючи ідеологію малоросійства й бездержавності. Він здатен зреалізувати найвище громадянське завдання освіти – виховати повагу до власного «Я», свого Роду, Народу, України, слугувати духовним, соціально-політичним чинником консолідації і розвитку Нації.

Четверте, українознавчі цінності, зрощені на високості національної Культури, є найкращим ресурсом «м'якої сили», найбільш ефективним інструментом для діалогу зі світом, націями і державами, пам'ятаючи слова українського просвітника і педагога Б. Грінченка, сказані в роботі «Про українську школу» ще на початку ХХ століття, що народ без власної прогресивної думки, творчості є нерозвинутим і завжди хворим членом у загально-

людській сім'ї (Березівська, & Сухомлинська, 2003, с. 81-91).

П'яте. Слід чітко усвідомити реальність, що неприйнятність українськості є політичною, світоглядною, історичною, психоментальною виразкою «руського міра», а ігнорування українознавства в освіті призводить до появи в суспільному просторі явищ сегрегації, відчуженості, нетолерантності, соціально-політичного дискомфорту. Відірваність українства, як і національних меншин, від українознавчих цінностей – рудимент бездержавності, малоросійства, колоніального спадку, тотального омосковлення.

Шосте. Формуючи громадянина світу та спільного європейського дому, освіта має насамперед виконувати своє найголовніше завдання – виховання поваги до рідної землі, України, Українського народу, національної культури, української (державної) мови, історичної пам'яті, національних духовних святинь, добре засвоївши застережливе слово Б. Лепкого – «який гіркий з чужої ниви хліб».

Нарешті, *сьоме.* Українознавство в освіті формує, творить, зміцнює і розвиває національну ідею, яка є живильним струменем державного зросту і шляхом до перемоги, утверджуючи оберігаючи світовідчуття щодо рідної української Мови, Культури, Віри, Історії, Традиції, які вважаються найнадійнішими вартівими Ідентичності та власної української Держави.

Тема україноцентричності в освіті залишається й донині нашим больовим «ахілесовим сухожиллям». Колись давно, в листопаді 1935 року Д. Донцов (1991) у передмові до 1-го видання «Дві літератури нашої доби» написав дуже повчально для часів нинішніх: «Мусимо викорчувати, виполоти, вичистити від сміття, звалити стару рудеру, щоби здвигнути своє. Хто цього не робить, на старих підвалинах ставляє новий поверх – хоч і не є «руїнник», але – звичайний полатайко, «позитивний» полатайко, що зашиває старі діри, щоби вони подерлися знов» (с. 8). Цей знаковий будитель національної думки прив'язує таку безнадійну «сизифову» працю до важливої засади Святого Письма: «не наливати нового вина в старі міхи» (с. 8).

Тому й варто не нагадувати, а повсюдно вимагати – доки не буде поставлена верховинна цінність українознавства, доти Нація не стане дихати на повні груди. Бо в освіті, культурі, як і в суспільстві, важливими є не декор, фраза, навіть приваблива форма, а сутність. Наші славетні попередники заповідали нам,

щоби чуже сонце не притягувало нас до себе, щоби мати вище і найвище своє, не позичене, а «Україна для кожного – в серці, Україна – в чотирьох стінах власної хати, Україна – в Святій Софії, Україна – не з червоною плахтою, а з Володимировим Триzubом, Україна зроджена не з чужої науки, а з власного чуття, сили і волі...» (Донцов, 1991, с. 91)

Попри всю трагіку воєнного часу маємо обов'язок вберегти національну Освіту і Культуру саме в такому українознавчому обрамленні, щоби повік стати вільним Народом, засіваючи огнистим насінням Правди і Свободи шкільні класи й студентські аудиторії. А для цього лише одна дорога – Виховання Нації. Видатна Просвітниця, Поетка і Навчителька Олена Пчілка свято дотримувалася скромного, але дуже життєдайного правила, ніби вигранивши його в одному з листів: «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки...», переповнені любов'ю до України.

Сковородинське «спалахування душі» стається передусім тоді, коли людина оволодіває найголовнішою чеснотою – відданістю рідній Землі і Народу, Україні. Філософ-просвітник у культуру сприйняття світу впроваджував ідею конкордизму – «виховання серця», душі, почуття. Пізніше цю сковородинську вартісну ідею талановито й правдиво розвивали всі наші визначні будителі – від Шевченка («Свою Україну любіть...») до Сосюри («Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами») і Сухомлинського (1976-1977), який у «Педагогіці серця» зазначить: «Поняття Батьківщини осягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» (Т. 5, с. 318). Мабуть саме тому цей великий учитель у Павлишській школі створив Кімнату Думки, де містилися потрібні (часом рідкісні) для юнацтва книги, вболіваючи, «щоб кожен підліток не пройшов мимо» (Т. 5, с. 319). Мимо Книги, яку вважав однією з вершин, де народжується педагогічна мудрість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, система вітчизняної освіти мусить бути наскрізно просякнута українознавчими вартостями, на їх основі необхідно вибудувати й педагогічну освіту, педагогічну культуру вчителя. Саме Вчитель має бути найбільш дотичним до розуміння сучасного аксіоматичного правила життєствердності народу – той, хто не пропонує передусім «собі», а також людству власного націона-

льного доробку, воліючи бути реціпієнтом лише чужих цінностей, тому в ХХІ столітті уготовано єдину безславну дорогу бути розчиненим і упокореним «іншими».

Справжня педагогічна культура формується двовимірно – конкордично і логічно, чуттєво й раціонально, гуманно і реально, серцем і розумом, є своєрідним синтезом душі і розсуду (інтелекту). На такій гуманістичній основі вибудовувалася (вибудовується) і вся європейська педагогіка. Свого часу І. Песталоцці (1938), утверджуючи ідею виховання «серця, розуму і руки», сформував суспільно значущий принцип педагогічної культури – «служити й допомагати своєму Народу». Через творення вільної, патріотичної, освіченої Людини. Саме ця мета і завдання – альфа і омега всіх наших «реформ» нової української школи, основа національної безпеки і квінтесенція націє-державотворчості.

Список використаної літератури

- Гаєк, Ф. А. (2022). *Шлях до рабства*. Київ: Наш формат.
- Год, Н. В. (2009). *Моральне виховання особистості в педагогічній системі гуманіста Еразма Роттердамського*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава.
- Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- Дзюба, І. (2001). Національна культура як чинник майбуття України. *Слово Просвіти*, 27 липня, 12-13.
- Донцов, Д. (1958). *Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України.
- Дорожня карта мистецької освіти (ЮНЕСКО, 2006 р.). Взято з <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807>
- Коменський, Я. А. (1940). *Вибрані педагогічні твори*. Київ: Радянська школа.
- Лебон, Г. (2020). *Психологія людських спільнот*. Львів: Вид-во Львівської політехніки.
- Липинський, В. (2017). *Листи до Братів-Хліборобів*. Київ: НБУ імені Ярослава Мудрого.
- Макаренко, А. С. (1952). *Педагогіка індивідуальної дії*. В кн. Макаренко, А. С. *Твори*: в 7 т. (Т. 5, с. 148-173). Київ: Радянська школа.
- Макаренко, В. С. *Мій брат Антон Семенович Макаренко (Спогади)*. Взято з https://okrain.net.ua/article/read/Moi_brat_Anton_Semenovich_Makarenko_Vospominaniya.html
- Березівська, Л. Д. (Упоряд.), Сухомлинська, О. В. (Ред.). (2003). *Маловідломі періоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): хрестоматія*. Київ: Науковий світ.
- Огієнко, І. (2019). *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу*. Київ: Центр навчальної літератури.
- Песталоцці, Й. Г. (1938). *Вибрані педагогічні твори*. Київ; Харків.
- Плиська, Ю. С. (2018). *Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі: порівняльний аналіз*. (Дис. док-ра пед. наук). Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир.
- Сбруєва, А. А., Рисіна, М. Ю. (Упоряд.), Мозговий, І. П. (Ред.) (2006). *Хрестоматія з історії педагогіки* (Ч. II). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка.

- Сухомлинський, В. О. (1976-1977). *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Радянська школа.
- Філіпчук, Г. Г. (2014). *Націєтворчість освіти*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина.
- Філіпчук, Г. Г. (2015). Олюднення людини у педагогічній спадщині А. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності*, 15, 8-13.
- Філіпчук, Г. Г. (2016). *Національна ідентичність: культурно-освітній вимір*. Чернівці: Друк-Арт.
- Хвильовий, М. (2020). *Сині етюди*. Харків: Фоліо
- Хвильовий, М. *Шляхетне гніздо*. Взято з <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2708>
- Юркевич, П. Д. (2021). *Читання про виховання*. Львів: Априорі.

Heorhiy Filipchuk

UKRAINIAN STUDIES ACTUALITIES OF THE MODERN TEACHER'S PEDAGOGICAL CULTURE

The article substantiates, defines, and discloses the current Ukrainian studies of the teacher's pedagogical culture in the context of modern political, social, and cultural issues of national education system formation in Ukraine. Attention is focused on the fact that the current mission of the New Ukrainian School education is to strengthen and develop the national idea, which is the lifeblood of state growth and the way to victory. Thus, it is necessary to form a pedagogical culture based on Ukrainian studies, which should be everywhere in educational, cultural, artistic, scientific, and information environments. It has been proven that the cult of culture, primarily national, must be perceived as a methodology of modern education. It should serve not only historical truth, intellectualization, and humanization of the personality but also be a safeguard, caution, and protection against expansion in the future, strengthening the Spirit of the People, which is our indomitable strength. It has been found that, when forming the personality of a teacher, lecturer, and their pedagogical culture, it is necessary to pay attention to two key aspects – professional and cultural, because the institution of higher education should provide not only “knowledge” competencies, but also create a cultural teacher. Pedagogical culture is formed two-dimensionally – concordantly and logically, sensually and rationally, humanely and realistically, with heart and mind. It is a kind of synthesis of soul and reason (intellect). It has been established that Ukrainian studies should be considered an essential component in the education content, which makes it sound, intellectual, humane, and national, strengthening the social processes of state-nation creation. Since educational Ukrainian-centrism will make it impossible for the rudiments of “cultural and educational imperialism” of Moscovites to manifest, which has always tried to destroy the national-historical life of Ukrainians, planting the ideology of little russia and statelessness. They can realize the highest civic task of education, which is to cultivate respect for one's own “I,” one's Kindred, People, Ukraine, to serve as a spiritual, socio-political factor of consolidation and development of the Nation.

Keywords: *Ukrainian studies; Ukrainian centrism; pedagogical culture; teacher; national education system.*

References

- Derzhavna natsionalna prohrama «svita» («Ukraina XXI stolittia») [State national program "Education" ("Ukraine of the 21st century")]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1958). *Dvi literaturny nashoi doby [Two literatures of our time]*. Toronto: Homin Ukrainy [in Ukrainian].
- Dorozhnia karta mystetskoï osvity (IuNESKO, 2006 r.) [Road Map for Arts Education (UNESCO, 2006)]*. Retrieved from <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/194807> [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2001). *Natsionalna kultura yak chynnyk maibuttia Ukrainy [National culture as a*

- factor in the future of Ukraine]. *Slovo Prosvity [The Word of Enlightenment]*, 27 lypnia, 12-13 [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2014). *Natsiietvorchist osvity [National creativity of education]*: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2015). Oliudnennia liudyny u pedahohichnii spadshchyni A. Makarenka [Human humanization in pedagogical heritage of A. Makarenko]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [The sources of pedagogical skills]*, 15, 8-13 [in Ukrainian].
- Filipchuk, H. H. (2016). *Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir [National identity: cultural and educational dimension]*. Chernivtsi: Druk-Art [in Ukrainian].
- Haiek, F. A. (2022). *Shliakh do rabstva [The Road to Serfdom]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Hod, N. V. (2009). *Moralne vykhovannia osobystosti v pedahohichnii systemi humanista Erazma Rotterdamskoho [Moral Upbringing of the Personality in the Pedagogical System of the Humanist Erasmus of Rotterdam]*. (Extended abstract of PhD diss.). Poltavskiyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka. Poltava [in Ukrainian].
- Khvylovyi, M. (2020). *Syni etiudy [Blue sketches]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]
- Khvylovyi, M. *Shliakhetne hnizdo [Noble nest]*. Retrieved from <https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=2708>
- Komenskyi, Ya. A. (1940). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Lebon, H. (2020). *Psykhohohiia liudskykh spilnot [Psychology of human communities]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Lypynskiyi, V. (2017). *Lysty do Brativ-Khliborobiv [Letters to the Brothers-Breadmakers]*. Kyiv: NBU imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
- Makarenko, A. S. (1952). Pedahohika indyvidualnoi dii. Deiaki vysnovky z moho pedahohichnoho dosvidu [Pedagogy of individual action. Some conclusions from my teaching experience]. In Makarenko, A. S. *Tvory [Works]* (Vol. 5, pp. 214-230). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Makarenko, V. S. *Mii brat Anton Semenovych Makarenko (Spohady) [My brother Anton Semenovych Makarenko (Memories)]*. Retrieved from https://okrain.net.ua/article/read/Moi_brat_Anton_Semenovich_Makarenko_Vospominaniya.html
- Ohiienko, I. (2019). *Ukrainska kultura. Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu [Ukrainian culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Pestalotstsi, Y. H. (1938). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].
- Plyska, Yu. S. (2018). *Tendentsii rozvytku osobystisnoi pedahohichnoi kultury vchytelia v Ukraini i Polshchi: porivnialnyi analiz [Tendencies of Development of Teacher's Personal Pedagogical Culture in Ukraine and Poland: Comparative Analysis]*. (D diss.). Zhytomyrskiyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Sbruieva, A. A., & Rysina, M. Yu. (Comps.), & Mozghovyi, I. P. (Ed.) (2006). *Khrestomatiia z istorii pedahohiky [Textbook on the history of pedagogy]*. (Part II). Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1977). *Vybrani tvory [Selected works]* (5 vol.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Yurkevych, P. D. (2021). *Chytannia pro vykhovannia [Reading about upbringing]*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

Одержано 15.09.2023 р.